

**Сектор культури Теофіпольської
райдержадміністрації Теофіпольська центральна
районна бібліотека**

« Крути: і сум, і біль, і вічна слава »

(Історична довідка)

Теофіполь

2020

А. Клявіко: Бій під Крутами 1918

Крути – сумна, але славетна сторінка нашого літопису. Ця назва стала символом українського відродження. У січні 1918 року саме сила національної ідеї покликала молодь і студентство столиці новонародженої Української Республіки стати на захист рідної країни.

Бій під Крутами – відбувся 16 (29) січня 1918 р. на залізничній станції Крути під селищем Крути та поблизу села Пам'ятне, за 130 кілометрів на північний схід від Києва. Тривав 5 годин між 4-тисячною більшовицькою армією Михайла Муравйова та загоном з київських студентів і бійців вільного козацтва, що загалом нараховував близько 400 вояків. Закінчився

поразкою українських загонів, які захищали підступи до Києва. Битва не мала вирішального значення у перебігу військових дій, однак завдяки героїзму загону української молоді в українській історії вона стала символом самопожертви і відданості своєму народові. 29 героїв української землі були замордовані та розстріляні, більшовики не дозволили місцевим селянам поховати загиблих. Бійці, яким вдалося врятуватись, вночі розібрали залізничну колію і все-таки на кілька днів затримали наступ Червоної армії. 19 березня 1918 року, після звільнення території України від більшовиків, за розпорядженням українського уряду у Києві на Аскольдовій могилі відбувся урочистий похорон полеглих у бою. У радянський час могили полеглих під Крутами було зруйновано. Сьогодні на місці героїчного бою українських студентів і на могилі молодих патріотів встановлено пам'ятні знаки.

Розклад сил

Неоголошена війна Радянської Росії проти Української Народної Республіки розпочалася в половині грудня 1917 року, а з проголошенням Четвертого універсалу незалежності України Центральною Радою УНР, 22 січня 1918 року країна опинилася у фактичному стані війни з більшовицькою

Росією. "Маніфестом до українського народу" Владімір Ленін дав зрозуміти, що Радянська Росія не змириться з існуванням незалежної України, — та що більшовики передбачали поширення революції і на терени України. 12 грудня 1917 року Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові проголосив Україну радянською республікою і вже в половині грудня надходила військова і інша допомога більшовицьким силам в Україні. Під командуванням Антонова- Овсієнка 20-тисячний більшовицький загін прямували на схід України, а з північного сходу наступав загін Міхаїла Муравйова. Незважаючи на те, що загін названо Східним фронтом, він складався із більш шести тисяч чоловік, переважно московських і петроградських червоногвардійців та матросів Балтійського флоту. Наприкінці грудня 1917 року радянську владу вже було встановлено у Харківській, Катеринославській та Полтавській губерніях. На черзі був Київ. Загальне командування операцією по здобуттю української столиці здійснював Міхаїл Муравйов; більшовицьке угруповання під його особистим керівництвом нараховувало до 6 тис. чоловік, мало кулемети і артилерію. Наступ на місто більшовицькі війська вели двома групами: одна по залізниці Харків-Полтава-Київ, друга у напрямі Курськ-Бахмач-Київ. Тим часом із майже 300 000 війська, яке було прихильним до Центральної Ради ще

влітку 1917 року, до січня 1918 кількість військ вірних УНР зменшилася до близько 15 000 чоловік по всій країні. Історики звертають увагу на здеморалізований стан українських військ, на їх стомленість війною — а передусім, на відмінну систему революційних агітаторів у складі більшовицьких військ, які схилили на свій бік цілі загони армії УНР. Іншою загрозою для УНР, до речі, була велика кількість більшовицьких прихильників по країні, навіть у Києві. Вирішальним для долі бою під Крутами і реально загрозливим для уряду УНР було і більшовицьке повстання на заводі "Арсенал", яке успішно придушено. За таких умов єдиною надією і опорою Центральної Ради залишилась патріотично налаштована студентська молодь Києва, яку й залучено на захист столиці України. Найкраще цю ситуацію описав Володимир Винниченко у своїй книзі "Відродження нації": "...Це була війна впливом... Наш вплив був менший. Він був уже остільки малий, що ми з великими труднощами могли скласти якісь невеличкі більш-менш дисципліновані частини й висилати їх проти більшовиків. Більшовики, правда, теж не мали великих дисциплінованих частин, але їхня перевага була в тому, що всі наші широкі маси солдатства не ставили їм ніякого опору або навіть переходили на їхній бік, що майже все робітництво кожного міста ставало за ними; що в селах сільська

біднота явно була більшовицька; що, словом, величезна більшість самого українського населення була проти нас. Єдиною активною нашою силою була наша інтелігентна молодь і частина національно-свідомого робітництва, яке гаряче стояло за українську державність, розуміючи за нами ту державність так само, як і ми її розуміли..."

Формування загонів

У Четвертому Універсалі уряд УНР закликав до боротьби з більшовицькими військами — а вже 5 січня 1918 року на зборах студентів молодших курсів Київського університету св. Володимира і Українського народного університету було ухвалено створення студентського куреня Січових Стрільців. Незабаром з'явилося у київських газетах звернення до українського студентства, у якому йшлося: "Прийшов грізний час для нашої Батьківщини. Як чорна гайворонь, обсіла нашу Україну російсько-більшовицька грабіжницька орда, котра майже щодня робила у нас нові захвати, і Україна, одрізана звідусіль, може врешті опинитись в дуже скрутному стані. В цей час Українська фракція центру Університету св. Володимира кличе студентів-українців усіх вищих шкіл негайно прийти на підмогу своєму краю і народові, одностайно ставши під прапор борців за волю

України проти напасників, які хочуть придушити все, що здобуто нами довгою, тяжкою героїчною працею. Треба за всяку ціну спинити той похід, який може призвести Україну до страшної руйни і довговічного занепаду. Хай кожен студент-українець пам'ятає, що в цей час злочинно бути байдужим... Сміливо ж, дорогі товариші, довбаймо нашу скелю і йдімо віддати, може, останню послугу тій великій будові, яку ми ж самі будували — Українській державі! Записуйтеся до "Куреня Січових Стрільців", який формується з студентів Університету св. Володимира та Українського Народного Університету, звідки, мабуть, ми будемо розподілені серед декотрих українських військових частин, для піднесення культурно-національної свідомості та відваги..." Всупереч радянським теоріям, вступ до куреня був винятково добровільний, єдиною погрозою для небажаючих був бойкот та можливе виключення зі складу студентів. До новоствореного куреня навіть вступили учні старших класів української гімназії імені Кирило-Мефодіївського братства м. Києва. Таким чином вдалося скласти дві сотні, на чолі яких поставили студента Українського народного університету — старшину (сотника) Андрія Омельченка. Для охорони кордонів України з півночі на станції Бахмач з середини грудня 1917 року перебував український

гарнізон у складі чотирьох сотень (старших курсів) 1-ї Київської юнацької (юнкерської) школи імені Богдана Хмельницького. 26 січня прийшло повідомлення від цього загону Аверкія Гончаренка з-під Бахмача, що негайно потрібно допомоги проти наступаючих більшовицьких загонів, — а вже 27 січня прибуло підкріплення: перша сотня новоствореного Студентського куреня. Переважна більшість студентів була без жодної військової підготовки, дві швидко сформовані сотні мали недостатніх боєприпасів та були погано озброєні: мали лише 16 кулеметів та саморобний бронепοїзд у вигляді артилерійської гармати на залізничній платформі. На додаток, вже під час самого бою, приєдналося ще й 80 добровольців з підрозділів місцевого Вільного козацтва.

Хід бою

Не наважуючись зустріти ворога у Бахмачі, де перебувало до 2 тис. по більшовицькому налаштованих робітників, Аверкій Гончаренко наказав відступити до залізничної станції Крути і зайняти оборону. Туди вони дісталися вже 28 січня 1918 року. Позиції, розташовані за кілька сотень метрів від самої станції, були непогано підготовлені для бою. На правому фланзі вони мали штучну перешкоду — насип залізничної колії, на лівому — студентська сотня в складі вже наявного там

загону почала риття окопів і спорудження земляних укріплень. Командувач загону в Бахмачі Аверкій Гончаренко мав у своєму розпорядженні 4 сотні бійців, переважно студентів та юнкерів. Студентський курінь був поділений на чотири чоти (взводи) по 28-30 чоловік. Три з них зайняли позиції в окопах, четверта, що складалася з наймолодших та тих, хто не вмів стріляти, перебувала у резерві. Наступного ранку, 29 січня 1918 року, близько 9 години ранку розпочався наступ. Загін матросів Ремньова потрапив під обстріл захисників Крутів. З тилу їх підтримував ще й бронепоезд і гармата, які здійснювали виїзди у тил наступаючого ворога та вели їх обстріл. На залізничній платформі також була гармата сотника Лещенка, якою також стримували наступ більшовиків. Втрачаючи вбитих і поранених, більшовики вперто просувалися вперед. Їхня гарматна батарея, що до часу стріляла не досить вдало, зосередила вогонь по українських позиціях. Бій тривав більше 5 годин, українці відбили кілька атак, під час яких зазнали значних втрат. Приблизно у цей час на допомогу Ремньову почали надходити інші загони Муравйова (зокрема, 1-й Петроградський загін), а з боку Чернігівської колії підійшов ворожий бронепоезд і почав обстріл оборонців з тилу. Тим часом, за свідченням очевидців, у студентів та юнкерів почали кінчатися набої і

скінчилися снаряди для гармати. Наступаючі загони росіян почали обходити позиції оборонців з лівого флангу — настала небезпека оточення і юнкери зі студентами почали відхід в напрямку Києва. Більшості вдалося відступити на потязі, який їх чекав. Коло станції Бобрик знаходився більший загін під керуванням Симона Петлюри, але, отримавши звістку про повстання на заводі "Арсенал", Петлюра вирушив на Київ, оскільки, на його думку, найбільша небезпека була саме там. Юнкери відступали під прикриттям насипу, а у студентів спереду і позаду була відкрита місцевість. Командир студентської сотні сотник Омельченко вирішив спочатку багнетною атакою відбити ворога, а вже потім відступати. Атака виявилася невдалою, адже юнакам протистояли професійні вояки. Сотня понесла втрати, загинув і сам Омельченко. Допомога резерву не дала більшовикам оточити та знищити студентів. Забравши вбитих і поранених, українське військо відходило до ешелону. Росіяни, або не хотіли, або, швидше за все, не могли наздогнати основні сили і продовжувати наступ на Київ того ж дня — залізницю задалегідь розібрали ще в Крутах. Коли близько 17 години зібралися усі українські підрозділи, виявилось, що не вистачає однієї чоти студентів, що стояла найближче до станції: у сум'ятті бою в полон потрапив розвідувальний взвод

(близько 30 чоловік). Відступаючи у сутінках, студенти втратили орієнтир та вийшли прямо на станцію Крути, вже зайняту червоногвардійцями. Один із більшовицьких командирів Єгор Попов втратив рівновагу, коли дізнався, що втрати з боку росіян склали не менше 300 чоловік. Щоби якось їх компенсувати, він наказав ліквідувати полонених. За свідченнями очевидців з 27 студентів спочатку знущалися, а потім розстріляли. Учень 7-го класу Пипський перед розстрілом перший почав співати "Ще не вмерла Україна" і всі інші студенти підтримали спів. Після розстрілу місцевим жителям деякий час забороняли ховати тіла померлих.

Вшанування

Існувало багато версій, чому сталися трагічні події під Крутами. У загибелі студентів звинувачували керівництво українських збройних сил, яке кинуло їх напризволяще перед загрозою сильного і небезпечного ворога. Останні історичні розвідки доводять, що командування армії УНР розуміло стратегічну важливість оборони бахмацького напрямку. Туди передбачалося відправити частину Гайдамацького кошу Слобідської України на чолі з Симоном Петлюрою, але ці плани зазнали краху через січневі події у Києві. Трагічна загибель студентського куреня

під Крутами стала символом патріотизму і жертвності у боротьбі за незалежну Україну. Вже в березні 1918 року, після підписання більшовиками Брестської мирної угоди і з поверненням уряду УНР до Києва, за рішенням Центральної Ради від 19 березня 1918 року було вирішено урочисто перепоховати полеглих студентів на Аскольдовій могилі у Києві. Тіла 27 вояків-студентів було перевезено до Києва, де відбулася громадська жалоба і поховання. На церемонії виступив Михайло Грушевський, який назвав цей вчинок київської молоді героїчним. Тоді ж Грушевський на могилі героїв сказав: "Український народ досі вірив у можливість свого розвитку в новій демократичній Росії. Але після всього того, що сталося, з Росією, чи то реакційною, чи революційною, Україні не по дорозі..." Протягом десятиліть існували різні суперечливі трактування перебігу подій і кількості загиблих — від декількох до декількох сотень. Наприклад Павло Тичина присвятив свій вірш "Пам'яті тридцяти", хоча до нашого часу збереглися тільки імена тих, хто був похований на Аскольдовій могилі: Сотник Андрій, Омельченко Володимир, Шульгін Лука, Дмитренко Микола, Лизогуб Олександр, Попович Андрій, Божко-Божинський Ізидор, Курик Олександр, Шерстюк, Головощук, Чижів, Кирик Андрій, Соколовський Микола, Корпан, М. Ганькевич,

Євген Тарнавський, Гнаткевич, Пипський. Довгий час історія подій під Крутами залишалася поза увагою офіційної історіографії СРСР і обростала міфами і вигадками з обох сторін. Починаючи від твердження Муравйова, що він два дні відважно бився під Крутами проти відбірних військ УНР під проводом Петлюри, до збільшення кількості загиблих до 500 чоловік (або навіть до тисячі в деяких українських емігрантських колах). Насправді Муравйову знадобилося два дні, щоби відремонтувати залізницю і зорганізувати свої сили. Щодо точної кількості загиблих, то офіційного підтвердження їх кількості ще й досі немає — за свідченням учасників подій ймовірно вбито було близько 250—300 осіб з українського боку, але відомі імена тільки тих, що потрапили в полон і були поховані на Аскольдовій могилі в Києві. В радянські часи полегли під Крутах кваліфікувалися як зрадники чи просто замовчувалися. Студентські могили з Аскольдової гори забрали і спочатку розбили на тому місці парк. Пізніше, після Другої Світової Війни тут поховали радянських воїнів, полеглих при визволенні Києва. З часу подій вперше про увічнення пам'яті студентів згадали в 1990-х рр., коли Народний Рух України встановив тут дерев'яний хрест. Від того часу були плани звести більший, постійний монумент у самих Крутах. Тільки 2000 року архітектор Володимир

Павленко серйозно почав займатися проектуванням пам'ятника. 2006 року Меморіал пам'яті героїв Крут на залізничній станції Крути нарешті відкрили. Автор меморіалу Анатолій Гайдамака представив пам'ятник як насипаний пагорб заввишки 7 метрів, на якому встановлено 10-метрову червону колону. Червона колона мала нагадувати про подібні колони Київського Університету, звідки були більшість студентів під Крутами. Біля підніжжя пагорба побудована капличка, а поруч із пам'ятником викопане озеро у формі хреста.

Що ж було далі?

Після розправи над студентами більшовицькі головорізи 5 лютого підійшли до Києва і з берегів Дніпра піддали його страшному гарматному обстрілу. 9 лютого більшовики захопили нашу столицю і вчинили криваву розправу над беззахисним населенням. За неповними даними, було вбито понад 5 тисяч чоловік. На вулицях розстрілювали всіх, хто розмовляв українською мовою, носив вишиванки і вуса або проявляв хоч яку симпатію до українців. У Маріїнському парку садисти Муравйова розстріляли 200 учнів гімназій і училищ лише за те, що вони значились у списках української юнацької військово - спортивної організації.

Подвиг українських юнаків під Крутами, що своєю кров'ю окропили святу землю в боротьбі за волю України, навечно залишиться в історії як символ національної честі... Вони - студенти, курсанти, школярі - виявилися у своєму патріотизмові вище за класові інтереси і, коли постала потреба, без вагань віддали молоде життя в ім'я волі свого народу. В масштабах всесвітньої історії ця битва зовсім невеличка. Вона не є зразком військового мистецтва. Просто це - символ нескореного духу української нації. Це пересторога тим, хто дотепер сподівається поставити українців на коліна.

Список використаної літератури:

- 1.** Героїка трагедії Крут / упоряд. В.І. Сергійчук.- К.: Україна, 2008.- 464с.
- 2.** Історія України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцев. Вид. 2-ге, зі змінами.- Львів: Світ,1998.- 488с.
- 3.** Крути. Січень 1918 року: док., матеріали, дослідж., кіносценарій / Іст.- культурол. т- во « Герої Крут»; упоряд. Я. Гаврилюк.- К.: Вид. центр «Просвіта»,2008.- 840с.: іл.
- 4. Сорока Ю. В.** Бій під Крутами / Ю.В. Сорока.- К.: Золоті Ворота, 2013.- 120с.
- 5. Шкільник М.** Україна у боротьбі за державність в 1917- 1921рр. Спомини і роздуми / Упоряд. Владислав Верстюк.- К.: ТОВ « Видавництво Клію», 2016.- 512с.

Герої Крут

Пам'ятаємо Вас,
Герої Крут –
Легендарні діти України,
Як спартанці, триста свої душі
Віддали за рідну Батьківщину.
Юні янголи
Стілаво в білі пішли
Проти московитської навали,
Проти люті "красної орди"
Янголята України встали.
І вмираючи за рідну Батьківщину,
Заспівали ворогу у очі
"Ще не вмерла воля України,
Душу й тіло ми за неї зложим!"

29 січня 1918

КРУТИ

Склала:

Л. Л. Кравченко

Відповідальна за випуск:

С.А. Рудик